

MLADI RAZISKOVALCI SLOVENIJE

»VSI V ZAKLON!«
ZAKLONIŠČA V MARIBORU

Raziskovalno področje: ZGODOVINA ali UMETNOSTNA

ZGODOVINA

Raziskovalna naloga

Lan Žiga Anderlič

Mentor: Boris Ferk, prof.

Maribor, april 2022

MLADI RAZISKOVALCI SLOVENIJE

»VSI V ZAKLON!«
ZAKLONIŠČA V MARIBORU

Raziskovalno področje: ZGODOVINA ali UMETNOSTNA

ZGODOVINA

Raziskovalna naloga

Lan Žiga Anderlič

Mentor: Boris Ferk, prof.

Maribor, april 2022

Zahvala

Naloga je plod lastnega dela, a je brez pomoči ne bi mogel opraviti. Zato se za pomoč, podporo in zamisli pri nalogi in raziskovalnem delu zahvaljujem svojemu profesorju zgodovine, pa tudi številnim, ki so nama omogočili dostop do informacij o mariborskih zakloniščih: Valeriji Lešnik, iz Mestne občine Maribor, ki nama je omogočila obisk javnih zaklonišč, Hinku Samcu, ki je predal svoje bogato znanje o zakloniščih, Iztoku Golobu, ki je omogočil obisk dveh zaklonišč v blokih, Medicinski fakulteti univerze v Mariboru, kjer so dovolili ogled njihovega zaklonišča, trem najemnikom zaklonišč, profesorju Mihi Soršaku, bendu *Yu generacija*, strelskemu društvu *Proarmis*, katerega člani so v praksi prikazali uporabo zaklonišč v druge namene, Maji Vintar, ki je razkazala rove iz 2. svetovne vojne pod Cono Tezno, in profesorici Lucijani Kračun Berc, z gimnazije Lava v Celju, ki je skupaj z dijaki šolsko zaklonišče spremenila v prav posebno sobo pobega.

Kazalo

Zahvala	2
Kazalo	3
Povzetek	7
1) Uvod	8
1. 1) Opredelitev raziskovalne naloge	8
1. 2) Namen oz. cilji raziskovalne naloge	9
1. 3) Hipoteze in predvidena nova spoznanja	9
2) Metodologija dela	11
3) »Pozor, nevarnost!« Kaj so zaklonišča?	12
3. 1) Zaklonišča in njihov namen	12
3. 2) Značilnosti zaklonišč in zmožnost zaščite	12
4) »Skriti se« – kratka zgodovina zaklonišč in zaklanjanja	14
4. 1) »Predzakloniščna doba« – razvoj zaklonišč do 20. stoletja	14
4. 2) »Nevarna vojna leta« – prva polovica 20. stoletja	15
4. 3) Druga polovica 20. stoletja – hladna vojna	16
4. 4) Vloga zaklonišč po osamosvojitvi Slovenije	17
5) Zaklanjanje – kako se skriti?	18
5. 1) Odredba zaklanjanja – pred zaklonom	18
5. 2) Postopek zaklanjanja – biti v zaklonišču	19
6) Zaklonišče – prostor, ki varuje	21
6. 1) Gradnja zaklonišč	21
6. 2) Zakloniščni prostori, njihova oprema in delovanje zaklonišča	22
6. 3) Posebnosti zaklonišč dopolnilne zaščite	26
6. 4) Tehnični in kontrolni pregled, vzdrževanje zaklonišč in inventura	26
7) Zaklonišča v Mariboru	28
7. 1) Zaklonišče Trubarjeva ulica	28

7. 2)	Zaklonišče Vrbanska ulica	29
7. 3)	Zaklonišče Hlebova ulica	30
7. 4)	Zaklonišče Prvomajska 30	31
7. 5)	Zaklonišče Prešernova 19 – Aškerčeva 6	32
7. 6)	Zaklonišče pod Medicinsko fakulteto Univerze v Mariboru	33
7. 7)	Blokovska zaklonišča in zaklonilniki	34
7. 8)	Zaklonišče v Mlinski ulica	35
7. 9)	Zaklonišče pod Piramido	37
7. 10)	Cona Tezno	38
8)	<i>Primer dobre prakse: srednješolska soba pobega</i>	41
9)	<i>Anketa o poznavanju zaklonišč v Mariboru</i>	42
10)	<i>Družbena odgovornost</i>	46
11)	<i>Sklepi in zaključek</i>	47
12)	<i>Dodatek: Anketa</i>	50
13)	<i>Viri in literatura</i>	51

Kazalo slik

Slika 1: Opozorilo na nevarnost.....	18
Slika 2: Neposredna nevarnost.....	18
Slika 3: Primer izobešenega zakloniščnega reda (zaklonišče Trubarjeva ul.)	19
Slika 4: Vrata v zaklonišče (blok, Gregorčičeva ul.)	21
Slika 5: Vhod v zaklonišče - loputa (Vrbanska ul.)	21
Slika 6: Vlaknena ležišča v prenovljenem zaklonišču – položaj, v katerem so dvignjena (blok, Kardeljeva ul.).....	22
Slika 7: Kovinska ležišča v starejšem zaklonišču (trgovina Špar Tezno)	22
Slika 8: Vlaknena ležišča v novejšem zaklonišču - položaj naslonjača (Medicinska fakulteta)	23
Slika 9: Kontejnerji za vodo (Trubarjeva ul.)	24
Slika 10: Sanitarije s suhim zakloniščem (Medicinska fakulteta)	24
Slika 11: Osnovni komplet orodja za reševanje iz ruševin za zaklonišča (Medicinska fakulteta)	24
Slika 12: Osnovni komplet orodja za reševanje iz ruševin za zaklonišča in zračniki (blok, Kardeljeva ul.).....	24
Slika 13: Naprava za ročno zračenje in ročno električno energijo (Trubarjeva ul.)	25
Slika 14: Naprave za prisilno zračenje (Medicinska fakulteta)	25
Slika 15: Še ne izpolnjen inventurni list (Trubarjeva ul.).....	27
Slika 16: Knjiga vzdrževanja (Trubarjeva ul.).....	27
Slika 17: Arhiv v zaklonišču (Vrbanska ulica)	29
Slika 18: Lopute in vhod v zaklonišče (Trubarjeva ulica).....	29
Slika 19: Vhod v zaklonišče (Hlebova ulica)	30
Slika 20: Glasbena skupina Yu generacija med vajo v zaklonišču (pod Šparom Tezno)	31
Slika 21: Poplavljen tla (OŠ Bratov Polančič)	32
Slika 22: Načrt zaklonišča (Medicinska fakulteta)	33
Slika 23: Zasilni izhod (Medicinska fakulteta)	33
Slika 24: Vhod v zaklonišče v bloku (Gregorčičeva ulica)	34
Slika 25: Primer najema zakloniščnega prostora v bloku (blok, Kardeljeva ulica)	34
Slika 26: Načrt zaklonišča in okolice Mlinska ulica. Z modrim pravokotnikom je označeno zaklonišče.....	35
Slika 27: Notranjost zaklonišča (Mlinska ulica)	36
Slika 28: Glavna vrata v zaklonišče (Mlinska ulica).....	37

Slika 29: Strelec v zaklonišču (Piramida).....	38
Slika 30: Načrt zaklonišča (pod Piramido). Vir: MOM	38
Slika 31: Potrdilo o delu (rovi Tezno)	39
Slika 32: Čiščenje rogov (rovi Tezno) vir: https://rovi-tezno.si/#galerij	39
Slika 33: Soba pobega v Šolskem centru Celje.....	41
Slika 34: Soba pobega v Šolskem centru Celje.....	41
Slika 35,: Soba pobega v Šolskem centru Celje.....	41
Slika 36: Zaščitna oprema v zaklonišču, Park vojaške zgodovine v Pivki (vir: Jakob Žebeljan)	48
Slika 37: Primer postavitve zakloniščnih mest, Park vojaške zgodovine v Pivki (vir: Jakob Žebeljan)	48
Slika 38: Festival sprehodov v zaklonišču pod Piramido (vir: Klara Šulek)	49

Povzetek

Ali veste, kam bi se v Mariboru zatekli, če bi nas doletel letalski napad, potres, požar ali jedrska nesreča? Odgovor je preprost: v eno od 212 mestnih zaklonišč. A ker le redki prebivalci vedo, kje so in čemu pravzaprav služijo, je dobro tu in tam opozoriti tudi na ta, slabo poznani del mesta, ki se skriva pod zemljo.

Zaklonišča so v osnovi namenjena zaščiti prebivalcev v primerih napadov in elementarnih nesreč. Poleg tega lahko nudijo zasilna prebivališča po potresu, zadnja leta pa jih uporabljajo tudi za zaščito kulturne dediščine (npr. filmski arhiv v Gotenici). In prav to, drugo namembnost, sem izbral za izhodišče terenskega dela: obiskal sem 11 različnih zaklonišč, ocenil njihovo stanje ter preveril, kako bi jih v mirnih časih lahko bolje izkoristili.

Skrivanje in zaščita pred nevarnostjo nas namreč spremljata že od pradavnine, moderna zaklonišča pa so del zgodovine 20. stoletja. Zato sem zadnji del naloge namenil anketi o zakloniščih ter ugotovil, da jih mlajši slabo poznajo, starejši, rojeni v Jugoslaviji, pa so zaklonišča večinoma že obiskali ali jih celo koristili.

1) Uvod

Vsako mesto skriva kakšno zanimivo zgodbo, nekatere pa je mogoče najti tudi pod njegovim površjem. Pa naj gre za skrivne hodnike, temne kleti, strašljive katakombe ali davno pozabljene kanalizacijske jarke, ki so skozi zgodovino prebivalcem v težkih trenutkih nudili zaščito, varnost in skrivališče. Tudi Maribor ni izjema, njegovo skrito podzemlje pa je predvsem v minulem stoletju rešilo življenja številnim meščanom, ki so si pod zemljo poiskali zavetje, ko je odjeknil krik: »Vsi v zaklon!« Njihovi doživetja, zapisi in spomini pišejo svojo zgodbo: zgodbo o mariborskih zakloniščih¹.

Zaklonišča so danes za večino meščanov del pozabljene preteklosti, čeprav še ni minilo veliko časa, odkar so jih številni uporabili za zaklon. Pred tremi desetletji, med osamosvojitveno vojno za Slovenijo, so nudila zavetje pred grozečimi zračnimi napadi jugoslovanske vojske, nekateri pa se jih spomnijo tudi iz časov 2. svetovne vojne. Večina jih zadnja leta in desetletja sameva, v drugih pa so se začele pisati nove, prijetnejše zgodbe. In nekaj najbolj zanimivih bom predstavil v raziskovalni nalogi.

1. 1) Opredelitev raziskovalne naloge

S profesorjem sva kar nekaj časa iskala primerno temo za raziskovalno nalogo. Najina želja je bila, da bi poiskala nekaj izvirnega, drugačnega, česar še ni raziskovalo veliko ljudi. Profesor se je spomnil na zaklonišča, ki so že v njegovi mladosti služila predvsem kot shrambe, kolesarnice in skrita zbirališča mladine. Sam sem za zaklonišča bežno že slišal, spomnil sem se, da naj bi se eno od njih skrivalo tudi pod igriščem, na katerem sem se kot otrok igral. Povprašal sem še prijatelje, a tudi oni o zakloniščih niso vedeli veliko. Splošno nepoznavanje tematike in skrite lokacije zaklonišč so me pritegnili, da jih podrobneje raziščem.

Ugotovil sem, da so sodobna zaklonišča dvonamenski prostori, ki so prvotno namenjeni predvsem zaščiti, danes pa se uporabljajo tudi kot snemalni studii, športni ali razstaviščni objekti, sobe pobega ter shrambe ali arhivi za pomembna umetniška dela, filmske trakove ipd.

¹ zaklonišče -a s (i)

1. kraj, prostor, kjer je kdo zavarovan, zaščiten pred čim: najti, poiskati si zaklonišče; spraviti ranjenca v zaklonišče; zaklonišče pod skalami / zaklonišče iz vej

2. betonska podzemeljska zgradba ali prostor za zavarovanje, zaščito pri artilerijskih ali bombnih napadih, naravnih nesrečah: zgraditi zaklonišče; priti po letalskem napadu iz zaklonišča / hišno, javno zaklonišče; protiletalsko zaklonišče

V Mariboru za večino zaklonišč skrbi Mestna občina Maribor. Obiskal sem Valerijo Lešnik, ki je v Službi za zaščito, reševanje in obrambno načrtovanje MOM zadolžena za upravljanje z javnimi zaklonišči. Občina za zaklonišča skrbi od septembra 1995. Razložila je, da so vsa javna zaklonišča zavedena v registru, občina jih redno pregleduje in skrbi za primerno vzdrževanje, nekatera zaklonišča pa celo oddajajo. Zadnja leta so med gradnjami, sanacijami in popravili mestnih cest in zgradb našli še nekaj pozabljenih zaklonišč, njihova želja pa je, da bi v prihodnosti vsaj nekatera lahko znova uporabili za umetniške, glasbene ali turistične namene.

Tabela 1: Popis javnih zaklonišč, vir: Maribor24, 2022

	ZAKLONIŠČE	LOKACIJA-NASLOV	PARCELA	K.O.	TIP zaklonišča	Število oseb
1.	Hlebova ulica	Ob OŠ Maks Durjava	69/0 70/0	659 Tabor	osnovne zaščite	200
2.	Smetanova ulica	Nasproti dijaškega doma	1208/0	658 Koroška vrata	osnovne zaščite	200
3.	Vrbanska ulica	MČ Koroška vrata	1268/0	658 Koroška vrata	osnovne zaščite	200
4.	Trubarjeva ulica	Ob parku	869/1	657 Maribor-grad	osnovne zaščite	200
5.	Pobrežje	Pod Zdravstvenim domom, Cesta XIV. divizije 30	1212/1	681-Pobrežje	osnovne zaščite	100
6.	Tezno	Zaklonišče pod Sparom, Prvomajska 30	368/0 stara, nova 368/1	680-Tezno	osnovne zaščite	200
7.	Prešernova 19 – Aškerčeva 6	Pod Osnovno šolo Bratov Polančičev	752/1	657 Maribor-grad	osnovne zaščite	200
8.	Pod Piramido	Lešnikova ulica	272/0, 414/2, 417/36	Maribor Grad in Krčevina	dopolnilne zaščite	400
9.	Mlinska ulica 1	Pod cesto in ob avtobusni postaji	1786/1	657 Maribor-grad	dvonamensko zaklonišče	300
10.	Cesta proletarskih brigad v območju hišne številke 75	Med policijsko postajo in zdravstvenim domom	36/1	678 – Spodnje Radvanje	osnovne zaščite	100
11.	Kardeljeva cesta / Ulica Staneta Severja	Območje stanovanjskih blokov	1847/6	678 - Spodnje Radvanje	osnovne zaščite	200
					SKUPAJ	2.300

1. 2) Namen oz. cilji raziskovalne naloge

V nalogi bom podrobneje predstavil zaklonišča s teoretičnega in pravnega vidika, njihovo zgodovino in primarni namen (zaklanjanje), pa tudi uporabo in gradnjo zaklonišč v mirnih časih ter njihov alternativni potencial oz. namembnost, ki je večinoma žal še neizkoriščen. Prav tako sem želel ljudi spomniti na ta skriti del mestne arhitekture, jih predstaviti tudi mlajši generaciji ter odkriti nekaj primerov dobre prakse, ki so (oz. bi v prihodnosti še lahko) dolgo pozabljene prostore pod zemljo ponovno oživili.

1. 3) Hipoteze in predvidena nova spoznanja

Raziskovalne naloge sem se lotil brez predznanja o zakloniščih, vedel sem le, da se v zakloniščih skrivamo. Ko sem začel z raziskovanjem, sem ugotovil, da imamo v Sloveniji več

kot 2000 zaklonišč, od tega kar 212 v Mariboru. Le manjše število mariborskih zaklonišč se trenutno uporablja v druge namene, prav vsa pa morajo biti v takšnem stanju, da se ob pojavu nevarnosti v 24 urah lahko usposobijo za svoj prvotni namen, zaklanjanje. Na podlagi teh podatkov sem postavil nekaj hipotez:

Hipoteza 1 – stanje zaklonišč: Predvidevam, da so zaklonišča prazna, polna prahu, a v dokaj dobrem stanju – primerna za zaklon.

Za začetek me je zanimalo, v kakšnem stanju bodo zaklonišča, ki jih bom obiskal. Temna, vlažna, pozabljena? Ali polna skritih zalog, primernih za zaščito večje skupine ljudi?

Hipoteza 2 – namen in uporaba: Nekatera zaklonišča se lahko uporabljajo v druge namene.

Zanimalo me je, za kakšne namene lahko v mirnih časih koristimo zaklonišča? So sploh primerna za druge dejavnosti, kot le za zaščito ljudi? Kako bi jih lahko v prihodnosti še uporabili?

Hipoteza 3 – pravila: Za zaklonišča veljajo posebna pravila vstopa, uporabe in obnašanja.

Zanimalo me je, kakšna pravila oz. pravilniki veljajo za zaklonišča? Ali zaklonišča še gradijo? Kje in zakaj? Kdaj, v kakšnih primerih in kako jih lahko ponovno uporabimo? Kaj najdemo tam?

2) Metodologija dela

Raziskovalna naloga je temeljila predvsem na terenskem delu, torej obiskovanju zaklonišč. Večino obiskov je mentorju in meni omogočila Služba za zaščito, reševanje in obrambno načrtovanje Mestne občine Maribor, nekaj zaklonišč pa sva obiskala s pomočjo upravnika blokov in Cone Tezno. Med ogledi zaklonišč sva pridobila veliko informacij in slikovnega gradiva, sam pa sem dobil tudi boljši občutek, kaj zaklonišča sploh so, kako izgledajo in kako bi se v njih počutil v primeru vojne ali nesreč. Ker je mariborska občina prav v času najinih raziskav opravljala popis zaklonišč, sva v nekaterih naletela tudi na inventuro, sam pa sem lahko spremljal potek dela, si ogledal opremo in bolje spoznal vzdrževanje zaklonišč.

Zanimivi in poučni pa so bili tudi obiski zaklonišč, ki so v uporabi tudi v mirnodobnih časih. Večinoma gre za zaklonišča, ki jih občina daje v najem glasbenim skupinam (prostor za vaje), v zaklonišču pod Piramido pa deluje celo strelsko društvo.

Večino informacij o delovanju, gradnji in namembnosti zaklonišč sva pridobila iz intervjujev, pravilnikov, uredb o zakloniščih² in načrtov zaklonišč, ki sva jih dobila na občini, nekaj informacij pa sva našla tudi na spletu.

Pripravil sem tudi kratko anketo, s katero sem želel ugotoviti, koliko prebivalci našega mesta sploh poznajo zaklonišča in njihovo namembnost.

² Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč (Uradni list RS, št. 57/96 in 54/15)

Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike (Uradni list RS, št. 17/98, 26/98 – popr., 25/00, 38/01 in 66/06)

Zaklanjanje, Razdelava zaščitnega ukrepa za pomoč pri načrtovanju in izvajanju ukrepa (PRILOGA dopisa št. 840-2/2019-1-DGZR).

3) »Pozor, nevarnost!« Kaj so zaklonišča?

3. 1) Zaklonišča in njihov namen

Zaklonišča so posebni objekti, zgrajeni večinoma pod zemljo, z dvojno namembnostjo. Njihova osnovna namembnost je zaklon³ prebivalstva v primeru vojne, letalskih napadov, eksplozij, napadov s kemičnim orožjem ali naravnih nesreč. V mirnih časih pa jih lahko uporabimo tudi v drugačen namene, a pod pogojem, da so v primeru nevarnosti pripravljena za zaklon v 24 urah. (Uprava RS za zaščito in reševanje, b.d.)

Zanimivo je, da je »zaklon« poseben termin, ki ga uporabljamo le v zvezi z zaklonišči. »Zaklanjanje« pa je izraz, ki ga v Slovarju slovenskega knjižnega jezika sploh ni, a se uporablja v naslovih uradnih dokumentov⁴.

3. 2) Značilnosti zaklonišč in zmožnost zaščite

Zaklonišča morajo varovati pred mnogimi vrstami napadov in nesreč. Poznamo t. i. **zaščitne lastnosti zaklonišč**, kar pomeni, da je zaklonišče odporno proti različnim učinkom, ki bi se izvršili ob napadih, funkcija zaklonišča pa ob tem ne sme biti prizadeta.

Zaščitne lastnosti so:

- mehanski učinek, izražen z velikostjo nadtlaka zračnega udara eksplozije;
- radiacijski učinek, izražen z jakostjo in intenzivnostjo radioaktivnega sevanja;
- toplotni učinek, izražen z intenzivnostjo in količino toplote;
- kemični in biološki učinek, izražen s koncentracijo strupenih snovi v zunanjem ozračju.

(Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 4. člen)

³ Zaklòn -ôna m (ö ó)

1. predmet, objekt, za katerim ali pod katerim je kdo zavarovan, zaščiten pred čim: zaklon se je podrl; narediti zaklon; ležati za zaklonom; nizek, skalnat zaklon
// kraj, prostor, kjer je kdo zavarovan, zaščiten pred čim: skočiti iz zaklona; ležati v zaklonu; varen zaklon; zaklon za top / stavba daje zaklon pred vetrom; poiskati zaklon za drevesom; pren., ekspr. najti zaklon pred viharji življenja

⁴ Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami iz leta 2019 v 59. členu določa, da je zaklanjanje ukrep zaščite in reševanja, katerega namen je zaščita izpostavljenih prebivalcev pred vojnimi in drugimi nevarnostmi (jedrske in radiološke nesreče, naravne nesreče...). Zaščitni ukrep zaklanjanja se praviloma načrtuje v prostorih, ki zagotavljajo zaščito pred ruševinami in imajo čim manj odprtín. Je nasprotni ukrep od evakuacije, kjer se umaknemo izven območja nesreče ali ogroženega območja.

Zaščitne lastnosti opredeljujejo tudi velikost zaklonišča, čas, v katerem je možno neprekinjeno bivati v zaklonišču ter stopnjo oz. obseg zaščite:

Zaklonišča osnovne zaščite: zagotavljajo zaščito pred vsemi zgoraj naštetimi učinki ter tudi določenimi sevanji in imajo obseg zaščite 50–100 kPa nadtlaka⁵. Prostori so zgrajeni funkcionalno, omogočajo sedemdnevno neprekinjeno bivanje, sprejmejo pa lahko do 300 ljudi. V nekaterih primerih so bila zaklonišča grajena za večje število ljudi. Primer tega sta ravni zaklonišči pod Šišenskim hribom in pod Rožnikom v Ljubljani, ki sta lahko sprejeli več kot 900 oseb (Sivka, 2015).

Zaklonišča dopolnilne zaščite: ščitijo pred nevarnostjo ruševin in udarnim valom in imajo obseg zaščite <50 kPa. Imajo funkcionalno opremljene prostore, ki so primerni za 24-urno bivanje do največ 50 ljudi.

Posebno vrsto zaščite nudijo tudi t. i. **zaklonilniki**. Gre za preurejene prostore ali začasne objekte, ki so zgrajeni kot pokrit rov in omogočajo zaščito pred neposrednim delovanjem bojnih sredstev. Primerni so za največ 12-urno neprekinjeno bivanje do 50 ljudi. Zaklonilniki so lahko kletni ali rovni. **Kletni zaklonilniki** imajo ojačan strop, ki vzdrži tudi zrušitev zgradbe nad njim. Kletni boksi v večini kleti so prav zato lahko odstranljivi, da se klet v primeru nevarnosti hitro spremeni v zaklonilnik. Pri **rovnih zaklonilnikih** pa prostori niso narejeni kot tipična soba, ampak se pod zemljo raztezajo rovi v obliki nekakšnih hodnikov (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 5. člen).

⁵ Tukaj je mišljena zmožnost obremenitve tlaka, ki bi nastal ob nesreči ali napadu.

4) »Skriti se« – kratka zgodovina zaklonišč in zaklanjanja

Potreba po iskanju zaščite v nevarnih situacijah je stara kot človeštvo samo. Naravni nagoni, kot sta beg pred nevarnostjo in iskanje zavetja, sta človeški vrsti omogočila, da se je razvila in preživela vse do današnjih dni. A če smo se nekoč v zavetjih skrivali pred plenilci in naravnimi silami, smo se v zadnjih obdobjih zgodovine morali največkrat zaščititi kar pred lastno vrsto – pred človekom. Številni spopadi in vojne so človeštvo spodbudile h gradnji številnih utrd in bunkerjev, z razvojem tehnologije in novih vrst orožja pa smo v minulem stoletju množično začeli graditi tudi zaklonišča.

4. 1) »Predzakloniščna doba« – razvoj zaklonišč do 20. stoletja

Prazgodovinski ljudje so se skrivali predvsem v jamah, ki so jim nudile zavetje pred nevarnimi plenilci, pa tudi naravo samo (dež, veter, nevihte, mraz). Sčasoma so se zaradi varnosti začeli združevati v večje skupine – plemena – in graditi prve naselbine. Te so sestavljale preproste hiše oz. manjše zgradbe. Zanimivo je, da prav takšnim, osnovnim zavetjem, ki jih še danes radi za zabavo gradijo otroci, rečemo bunker.

Z večanjem naselbin se pojavi potreba po obzidjih, ki so prebivalce varovala pred vdori in napadi sovražnikov. Napadalce so seveda poskušali zadržati čim dlje od naselij, saj so ljudje živeli tudi izven meja trga ali mesta. Prebivalci so v primeru napadov tako imeli le dve možnosti: lahko so ostali in se borili, ali pa zbežali. A ker so imeli za obzidjem boljše možnosti obrambe in posledično tudi preživetja, so predvsem v srednjem veku obzidja postala pomemben del zaščite prebivalstva.

V novem veku so gradnjo obzidij začeli opuščati, saj sta se spremenila tako način vojskovanja kot tudi osvajanja ozemelj. Slednja so vplivne družine združevala s porokami ali drugimi uradnimi dokumenti ter z odkrivanjem novih dežel oz. kolonializmom. Seveda so vojne še vedno obstajale, a so bila mesta in vasi redkeje oblegana in prebivalci niso potrebovali tovrstne zaščite.

Bunker, kot predhodnik zaklonišč, se pojavi komaj v 18. stoletju, predvsem kot zaščita pred naravnimi nesrečami (npr. tornadi in potresi). Da jih ponekod prav zato uporabljajo še danes, lahko velikokrat vidimo v ameriških filmih. Ljudje so se skrili v kleti z močno podporo stropa, ki je zaščitil tudi v primeru zrušitve hiše. Takšne kleti so tako imele dve funkciji: uporabljali so jih kot shrambe in zaklonišča, kar se je ohranilo vse do danes v obliki zaklonilnikov.

4. 2) »Nevarna vojna leta« – prva polovica 20. stoletja

Prva svetovna vojna se je odvijala predvsem na frontah, zato se prebivalcem v zaledju večinoma ni bilo treba skrivati pred napadi. A ker je vojna prinesla tudi razvoj orožja (letala, topništvo, prvič se pri bojevanju uporabijo tudi bojni plini), so evropske države kmalu spoznale, da se bo v prihodnosti spremenil način bojevanja, s tem pa tudi potrebe po zaščiti civilnega prebivalstva.

V Kraljevini Jugoslaviji so že leta 1932 izdali *Opšti uput za rad u cilju odbrane zemlje na slučaj neprijateljskega napada iz vazduha*. (Splošna navodila v primeru letalskih napadov na zemeljske cilje). To so bila navodila, ki so pomenila temelj protiletalske obrambe. Izpostavili so tudi vprašanje gradnje zaklonišč, ki bi ustrezala standardom protipožarne varnosti in obenem zaščitili prebivalstva pred bojnimi plini in kemičnimi sredstvi. Ko so sile trojnega pakta aprila 1941 napadle Jugoslavijo, je bila ta na vojno popolnoma nepripravljena. Večino načrtov za gradnjo zaklonišč, ki jih je načrtovala, namreč ni nikoli realizirala, saj je bil pristop s strani odgovornih prepočasen in nenatančen (Sivka, 2015).

Druga svetovna vojna je presenetila z novimi taktikami in orožji. Nemčija je napadala z *blietzkriegom*, prav tako so se na obeh straneh redno posluževali letalskih napadov, ki so ogrožali tudi civilno prebivalstvo, predvsem v mestih. Prebivalci so za zaščito med napadi začeli množično uporabljati kleti, ki so se spremenile v zaklonilnike vsakič, ko se je po mestu zaslišal zvok siren, ki so naznanjala prihod letal in bombni napad na mesto.

Če smo malo bolj pozorni, zasledimo zaklanjanje v času 2. svetovne vojne tudi v literaturi in filmih o drugi svetovni vojni. Zgodba o deklici Liesel v filmu *Kradljivka knjig*⁶ se odvija ob koncu druge svetovne vojne, v nemškem mestu, ki so ga zavezniki velikokrat napadli. Liesel med vojno krade knjige in se iz njih uči brati. Med enim od bombnih napadov, ko se meščani zatečejo v zaklonišče, jih želi deklica pomiriti in začne na glas brati knjigo *The Whistler*. Prestrašeni someščani jo začnejo poslušati in se umirijo. Liesel pa še bolj vzljubi knjige, saj ugotovi, da lahko z njihovo pomočjo ljudi pomiri ter jih poveže v težkih časih strahu in vojne, tudi na tako neprijetnem kraju, kot je zaklonišče. Tudi zaključek zaznamujejo zaklonišča: neko noč, ko letijo nad mestom letala, se sirene žal ne oglasijo in meščani se ne uspejo umakniti v zaklon.

Prav zgodba o deklici Liesel nas spomni, da so številna mesta prav med 2. svetovno vojno začela graditi večja zaklonišča oz. zaklonilnike, pojavijo se tudi posebne gradnje večjih rogov

⁶ The Book Thief (2013), ZDA; prirejeno po istoimenskem romanu, katerega avtor je Markus Zusak.

pod zemljo. V Mariboru, ki je bil eno najbolj bombardiranih jugoslovanskih mest (mesto je doživelo kar 29 bombnih napadov zavezniških sil, nanj pa je bilo odvrženih skoraj 16 tisoč bomb), je bilo največje protiletalsko zavetišče v griču Piramida. Pod nekdanjo nemško *Tovarno letalskih delov (Luftfahrtwerke Steiermark)*, današnje Cono Tezno, pa so v rove med vojno preselili kar celotno proizvodnjo (oboje bom podrobneje obravnaval v nadaljevanju).

6. avgusta 1945 je človeštvo doživelo prvega od dveh napadov z atomskimi bombami, ki je stopnjo bojevanja, uničenja in strahu dvignil na novo raven, posledično pa je spremenil tudi načine obrambe in zaklanjanja. Prav z atomskima bombama in posledično s kapitulacijo Japonske se je končala 2. svetovna vojna.

4. 3) Druga polovica 20. stoletja – hladna vojna

Po koncu 2. svetovne vojne so se med nekaterimi zavezniki začela politično-ideološka nesoglasja, ki so Evropo z *železno zaveso*⁷ razpolovila na vzhodni in zahodni blok, s čimer je nastopilo obdobje hladne vojne.

Federativna ljudska republika Jugoslavija, s Titom na čelu, je kmalu po vojni izbrala vmesno pot, saj se blokovsko ni opredelila. Prav zaradi takšnega geopolitičnega položaja, s katerim je bila Jugoslavija postavljena med oba bloka, so narasle potrebe po obnovi in gradnji zaklonišč. V prvem obdobju, med leti 1951 do 1974, so se lotili obnove vseh zaklonišč, ki so bila zgrajena s strani nemških in italijanskih okupatorjev v času 2. svetovne vojne. Zakon o ljudski obrambi iz leta 1955 pa je uveljavil tudi obvezno gradnjo zaklonišč v novo grajenih objektih. S stopnjevanjem hladne vojne in spremenjeno vojaško doktrino je Zakon o ljudski obrambi iz leta 1969 poudaril vlogo civilne zaščite ter zapovedal določila o zaklanjanju. Leta 1974 so v takratni Jugoslaviji sprejeli nov Zakon o ljudski obrambi, saj so se zavedali, da je v državi prešibka stopnja nujenja tovrstne pomoči. Dve leti kasneje je Okrajni ljudski odbor opredelil gradnjo zaklonišč kot del urbanističnega urejanja prostora in tako so zaklonišča postala sestavni del vseh investicij. Od leta 1980 morajo vsa zaklonišča, ki se zgradijo, služiti kot dvonamenski objekti. Takrat so razmišljali celo o naravnih zakloniščih v kraških jamah, ki bi po ocenah lahko nudile zaščito približno 100.000 osebam. Zaradi težke dostopnosti in oddaljenosti jam od urbanih središč pa zamisli niso nikoli uresničili. Kljub temu je imela Slovenija leta 1983 365.000 zakloniščnih mest, približno polovica je imela dvonamensko uporabo. V zadnjem

⁷ Politično geslo, ki pomeni ideološko ločnico med kapitalistično zahodno in socialistično vzhodno Evropo.

desetletju pred osamosvojitvijo pa so na območju Slovenije zgradili od 8.000 do 10.000 zakloniščnih mest na leto (Sivka, 2015).

4. 4) Vloga zaklonišč po osamosvojitvi Slovenije

Z razglasitvijo samostojne Slovenije, 25. junija 1991, so zaklonišča znova oživila. Čeprav se je prav takrat v svetu zaključilo politično obdobje hladne vojne, s tem pa tudi potencialna nevarnost napadov, smo Slovenci – paradoksalno – zaklonišča prvič dejansko uporabili prav med desetdnevno osamosvojitveno vojno.

Po osamosvojitvi zaklonišč nismo več tako množično gradili. Kot je razložil strokovnjak s področja civilne zaščite, Hinko Samec, je gradnja še vedno obvezna v strateško pomembnih ustanovah in v urbanih območjih z več kot 10.000 prebivalci. Gradnja zaklonišč je obveznost za zdravstvene, vzgojno-varstvene, izobraževalne ustanove, javne telekomunikacije, nacionalno televizijo in radio, javni potniški promet, pomembno energetska industrijsko dejavnost za potrebe obrambe in delovanje državnih organov. Za vse preostale objekte v teh naseljih velja ojačitev stropne konstrukcije nad kletjo. V muzejih, galerijah in arhivih ter knjižnicah nacionalnega pomena pa gradijo prav posebna zaklonišča, depoje, ki so namenjeni zaščititi in hrambi kulturnih in umetniških del. (Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč, 1996)

Pod slovenskimi zgradbami, griči in tlemi se trenutno skriva 2244 zaklonišč, v katerih je skupno malo več kot 348.500 zakloniščnih mest. Večina zaklonišč je v urbanih središčih, njihov seznam pa je naveden na spletni strani Uprave Republike Slovenije za zaščito in reševanje⁸ ter se sproti dopolnjuje (Uprava RS za zaščito in reševanje, 2022).

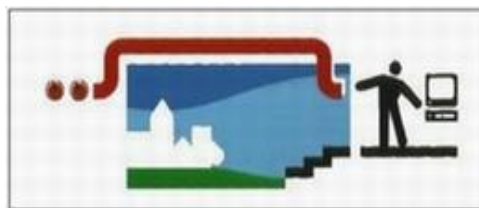
⁸ <https://s3.amazonaws.com/s3.documentcloud.org/documents/1657670/seznam-zaklonisc.pdf>

5) Zaklanjanje – kako se skriti?

5. 1) Odredba zaklanjanja – pred zaklonom

Zaklanjanje lahko odredijo vlada, župan, v nujnih primerih pa tudi pristojni poveljnik Civilne zaščite. Odredi se, če so neposredno ogrožena življenja prebivalcev, živali, živine in domačih živali ter dobrin ali če ni mogoče drugače zaščititi kulturne dediščine in traja toliko časa, dokler neposredna nevarnost ni odpravljena.

Civilno prebivalstvo o nevarnosti seznanijo pristojni preko medijev javnega obveščanja (radijske in TV postaje, STA), svetovnega spleta (www.sos112.si) in z zvočnimi signali. Na nevarnost opozarja dolg, neprekinjen 60-sekundni zvok sirene, v primeru neposredne nevarnosti pa se oglasi zavijajoč zvok sirene. V obeh primerih prebivalcem svetujejo, da preko sredstev javnega obveščanja sledijo navodilom pristojnih (sliki 1 in 2)⁹. V primeru hujše nesreče se prebivalstvo napoti v zaklonilnike (kleti) ali zaklonišča (Zaklanjanje, Razdelava zaščitnega ukrepa za pomoč pri načrtovanju in izvajanju ukrepa 3.3.) Preizkus sirene, z znakom, ki oznanja konec nevarnosti, slišimo tudi vsako prvo soboto v mesecu točno opoldne.

Slika 1: Opozorilo na nevarnost

Zaklanjanje je treba izvesti v najkrajšem možnem času, izvajajo pa ga *službe za vzdrževanje in uporabo zaklonišč* oz. posebne enote, ki jih tovrstne službe določijo, ob pomoči uporabnikov zaklonišč.

Slika 2: Neposredna nevarnost

Pri nas je eden največjih poznavalcev gradnje, načrtovanja in delovanja zaklonišč, strokovnjak s področja civilne zaščite, Hinko Samec. Čeprav je že več let v pokoju, je še vedno aktiven pri pregledih in ocenjevanju primernosti zaklonišč, izvaja pa tudi tečaje. Gospod Samec je bil dolga leta član štaba civilne zaščite, zadolžen za zaklanjanje. Sedaj živi v Mariboru in mi je z veseljem priskočil na pomoč pri spoznavanju skrivnostnega sveta zaklonišč. Po njegovem prepričanju je največja nevarnost pri zaklanjanju nepoznavanje protokola in nepravilna uporaba zaklonišč. Za pravilno postopanje v zakloniščih je namreč potrebno opraviti tečaj, da ne pride do nezgod (npr. nevarnost zadušitve ipd.).

⁹ Obe sliki in navodila so dostopna na spletni strani Uprave RS za zaščito in reševanje: <http://www.sos112.si/slo/page.php?src=pe21.htm>

5. 2) Postopek zaklanjanja – biti v zaklониšču

Ko je zaklониšče pripravljeno za uporabo, lahko vanj vstopi civilno prebivalstvo, pri tem imajo prednost ogroženi prebivalci. Ob vstopu v zaklониšče se morajo podpisati, saj vodje zaklониšč vodijo evidenco prisotnih. Ob tem morajo vodje prevzeti vlogo avtoritete in voditi, usmerjati, nadzorovati in po potrebi miriti prisotne v zaklониšču, ki so lahko zaradi razmer v šoku, prestrašeni, panični ali nemirni. V polnih zaklониščih namreč lahko hitro zavlada panika, saj se ljudje zaradi prostorske stiske težko gibljejo, vzdušje je tesnobno, imajo omejeno količino vode in hrane.

Pravila obnašanja, ki se jih morajo držati prebivalci in vodje, si lahko vsi preberejo na zaklониščnem redu. Ta je na formatu A3 in je izobešen v vsakem prostoru zaklониšča, dodan pa je tudi načrt zaklониšča z vsemi pomembnimi oznakami.

Slika 3: Primer izobešenega zaklониščnega reda (zaklониšče Trubarjeva ul.)

V zaklониšču je potrebno:

- skrbeti za primerno bivalno kulturo;
- skrbno ravnati z zaklониščno opremo, napravami in instalacijami;
- varčno gospodariti z vodo in hrano;

- vzdrževati red in čistočo zakloniščnih prostorov, opreme in pribora;
- spoštovati in upoštevati navodila službe za uporabo zaklonišča;
- predhodno poskrbeti za najnujnejšo osebno opremo (pribor za osebno higieno, nepokvarjeno hrano, jedilni pribor, zdravila, očala, proteze, oblačila, knjige, družabne igre, baterijske svetilke, odeje in osebni zaščitni RKB komplet).

In v zaklonišču ne smejo:

- ovirati ali vznemirjati drugih uporabnikov zaklonišča;
- samovoljno zapustiti zaklonišča;
- samovoljno uporabljati zakloniščnih naprav in instalacij;
- voditi domačih živali v zaklonišče;
- vnašati alkoholnih pijač v zaklonišče;
- vnašati in uporabljati nevarnih ali gorljivih snovi in virov ognja;
- vnašati tobačnih izdelkov in kaditi v zaklonišču;
- prekomerno uporabljati zalog vode in hrane;
- odmetavati odpadkov izven namenskih posod;
- povzročati hrupa ali nasilja (vpitje, tekanje).

Posebno pozornost je treba v zakloniščih nameniti otrokom, starejšim in ljudem s posebnimi potrebami. Vsi ti so lahko do neke stopnje fizično oz. mobilno oslabljeni in potrebujejo pomoč že pri samem zaklanjanju, prav tako se tudi težje privadijo na bivanje v novem okolju.

6) Zaklonišče – prostor, ki varuje

6. 1) Gradnja zaklonišč

Zaklonišča so lahko grajena samostojno ali kot del objekta. Lokacija javnih zaklonišč mora biti takšna, da je v zaklonišče možno priti v najkrajšem času in ga je možno tudi zapustiti na varnem mestu v primeru, da bi se stavba porušila. V zgradbi mora biti postavljeno čim bližje izhodom in stopniščem, ki vodijo na prostost in oddaljeno najmanj 25 m od lahko vnetljivih snovi in strupenih plinov ter od nevarnih mest za eksplozijo. Večina zaklonišč se gradi na naseljenih območjih, predvsem v mestih in naseljih, kjer je več kot 10.000 prebivalcev. Posebnost so zaklonišča, grajena kot depoji, ki v muzejih, galerijah, arhivih in knjižnicah nacionalnega pomena varujejo kulturno dediščino in ostala dela (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 6. in 7. člen). V načrtu je, da se jih na leto zgradi 10 do 12, a se po mnenju Hinka Samca zgradi le 3 do 5 takšnih objektov na leto. Tovrstni depoji so, kot pravi, običajno dobro vzdrževani in bi lahko ob primerni skrbi ostali primerni za uporabo do 150 let.

Zaradi večje zaščite so zaklonišča praviloma grajena globoko pod zemljo. Vkopana so v sklopu objekta, zasilni izhodi pa morajo biti izven območja ruševin, ki bi lahko nastale ob napadu ali nesreči. Če je nivo podtalnice previsok in zaklonišča ni mogoče graditi pod zemljo, je lahko ali le delno vkopano in zasuto ali nadzemno. Da pridemo do zaklonišča, ki je del stavbe, moramo

Slika 5: Vhod v zaklonišče - loputa (Vrbanska ul.)

Slika 4: Vrata v zaklonišče (blok, Gregorčičeva ul.)

poznati pot, če pa stoji kot samostojen objekt, moramo na površju odpreti ali loputo v tleh¹⁰ ali vrata hišice, ki nam odpirajo pot do zaklonišča. Ta pot vodi pod zemljo in nas pelje po stopnicah ali dolgem hodniku, vedno pa ima enega ali več zavojev, ki ublažijo udarni val. Dostopno pot od zaklonišča ločujejo debela protiudarna, tesna vrata, zato v zakloniščih običajno ni telefonskega signala, pa tudi ne dostopa do interneta in mestnih sistemov, kot je npr. vodovod ali kanalizacija.

6. 2) Zakloniščni prostori, njihova oprema in delovanje zaklonišča

Zaklonišče je najpogosteje sestavljeno iz več prostorov, ki imajo različne funkcije. Običajno ima vsako zaklonišče t. i. vhodni hodnik, vhod z zapornimi vrati, predprostor, bivalni del, strojnico, sanitarije, skladiščni prostor, zasilni izhod, prostor s peščenim filtrom. Največ je *bivalnih prostorov*, lahko pa imajo le en sam velik in odprt bivalni prostor. Vanje po potrebi namestijo sedišča in ležišča, slednja morajo zadosti vsaj tretjini kapacitete zaklonišča.

Ležišča so bila v zakloniščih, grajenih v času Jugoslavije, večinoma iz kovine, ki je hitro začela rjaveti. Sodobnejša zaklonišča uporabljajo ležišča iz negorljivih vlaken, prav tako se na njih ne nabira plesen. Obstaja več možnih postavitev tronadstropnih postelj: pri eni se dajo spodnja ležišča predelati v sedeže, kar vidimo tudi na primeru zaklonišča pod medicinsko fakulteto; mogoče pa je tudi srednje in zgornje ležišče povezati, da tako dobimo iz njih tri ležišča v eni liniji.

Slika 7: Kovinska ležišča v starejšem zaklonišču (trgovina Špar Tezno)

Slika 6: Vlaknena ležišča v prenovljenem zaklonišču – položaj, v katerem so dvignjena (blok, Kardeljeva ul.)

¹⁰ Problem teh loput je obravnavan pri opisu zaklonišča na Trubarjevi ul. v Mariboru.

Slika 8: Vlaknena ležišča v novem zaklonišču - položaj naslonjača (Medicinska fakulteta)

V bivalnih prostorih so po potrebi lahko tudi stoli, mize, omare in podobno, ki pa morajo biti primerni za zaklon. Zaklonišča morajo imeti tudi *sanitarne prostore*, v katerih se nahajata stranišče in poseben prostor za odpadke in fekalije, v večjih zakloniščih pa tudi predprostor. Sanitarni prostori so razdeljeni s predelnimi stenami, ki nudijo zasebnost, v njih pa so suha oz. kemična stranišča, saj v zakloniščih običajno ni kanalizacije. Na vsakih 34 oseb mora biti zagotovljeno 1 stranišče.

Pomemben del zaklonišča so tudi prostori, kjer v velikih kontejnerjih hranijo vodo (lahko je shranjena tudi v bivalnih prostorih). Vsaka oseba lahko dobi 3 litre vode na dan, ki je namenjena tako pitju kot tudi higieni. Nekatera zaklonišča imajo tudi vodovodno napeljavo in/ali kanalizacijo z neprodušno napeljanimi cevmi, ki imajo iz obeh strani (notranjost in zunanost) dostopne zaporne ventile. Večja zaklonišča imajo lahko tudi posebne prostore za medicinsko pomoč, kuhinjo in podobno.

Slika 10: Sanitarije s suhim zakloniščem (Medicinska fakulteta)

Slika 9: Kontejnerji za vodo (Trubarjeva ul.)

Vsako zaklonišče ima ob vstopu t. i. *zaporo vhoda*. To je majhen prostor, ki ima funkcijo predsobe. Tukaj mnogokrat najdemo gasilsko in reševalno opremo, namenjeno za reševanje iz ruševin: en komplet je namenjen za 100 zakloniščnih mest, dva kompleta pa za do 300 zakloniščnih mest. Med obiski zaklonišč sem naletel na tovrstne komplete v zelo različnih oblikah: na primer novejši komplet orodja iz leta 2013 (avstrijska proizvodnja), ki je v odličnem stanju in zavrt v folijo, iz Medicinske fakultete; našel se pa je tudi starejši komplet iz 90. let prejšnjega stoletja, ki je v precej slabšem stanju, pomanjkljiv (orodje so najverjetneje skozi čas odnesli), oprema pa je slovenska (iz Ruš, blizu Maribora), iz bloka na Kardeljevi ulici.

Slika 11: Osnovni komplet orodja za reševanje iz ruševin za zaklonišča (Medicinska fakulteta)

Slika 12: Osnovni komplet orodja za reševanje iz ruševin za zaklonišča in zračniki (blok, Kardeljeva ul.)

V teh prostorih lahko najdemo tudi zračnike. Prav tako je ob zasilnih izhodih t. i. *zapora zasilnega* izhoda, ki služi kot predprostor zasilnemu izhodu. Pri vходу imajo zaklonišča, ki sprejmejo do 300 in več oseb, *prostore za dekontaminacijo*.

Med pomembnejše elemente zaklonišča sodi učinkovit prezračevalni sistem. Za zračenje skrbi posebna naprava, ki zagotovi pretok čistega zraka in skrbi, da je v zaklonišču dovolj kisika. Po celotnem zaklonišču so napeljane naprave za dovod zraka, za zaščito pred udarnim valom, za razdelitev zraka, za čiščenje zraka, za odvod zraka, za preverjanje kakovosti zraka in po potrebi za dušenje hrupa. Za dejansko prezračevanje je potrebna *naprava za prisilno zračenje*, ki deluje na električni in ročni pogon ter zagotavlja hiter prehod med načini zračenja:

- *Normalno zračenje* je redno dovajanje zraka, ki je prečiščen z odstranitvijo grobega prahu in odvajanje izrabljenega zraka iz zaklonišča.
- *Zaščitno zračenje* je dovajanje zraka, ki je prečiščen z odstranitvijo grobega prahu in radiacijskih, bioloških ter kemijskih onesnaževalcev in odvajanje izrabljenega zraka iz zaklonišča.
- *Stanje izolacije* je nepredušno zaprtje vseh odprtín v zaklonišču in prenehanje delovanja zračne naprave.

Čiščenje z odstranitvijo grobega prahu poteka skozi pešчени predfilter, zgrajen iz granuliranih kamenčkov vulkanskega (eruptivnega) izvora ali naravnega rečnega pranege agregata. Drugi filter, ki odstranjuje radiacijske, biološke in kemijske onesnaževalce, se imenuje filter za RBK-zaščito in je sestavljen iz papirnega filtra in aktivnega oglja, ki sta predvsem posebej pripravljena za razmere v zaklonišču (udarni val). Nekatera zaklonišča imajo tudi filter za ogljikov monoksid, a ta ni obvezen.

Slika 14: Naprave za prisilno zračenje (Medicinska fakulteta)

Slika 13: Naprava za ročno zračenje in ročno električno energijo (Trubarjeva ul.)

Celotno zaklonišče mora biti tudi osvetljeno, kar pomeni, da potrebuje tudi vir električne energije. Čeprav svetloba ni nujna za preživetje pri zaklanjanju, pa igra pomembno vlogo pri vzdrževanju miru med ljudmi, zaprtimi v zaklonišču, saj se v temi ali ob slabi razsvetljavi povečata nemir in občutek tesnobe. Zato je v zaklonišču potrebna napeljava za osnovno in nadomestno razsvetljavo, ki se napaja iz omrežja ali rezervnega vira električne energije. V posebnem prostoru je tudi ročni električni generator, ki služi kot sredstvo za napajanje nadomestne razsvetljave. Ta je lahko zagotovljena tudi s pomožnimi akumulatorskimi svetilkami, ki držijo do 3 ure. Zelo pomemben potrošnik električne energije pa je tudi naprava za komunikacijo, ki je v vseh zakloniščih obvezna. To je kabelska napeljava za sprejem radijskih signalov. V zaklonišču so na voljo tudi vtičnice, običajno morata biti na voljo dve na vsakih 25 ljudi v zaklonišču.

V primeru, da električne energije zmanjka, morajo vodje zaklonišča določiti pomočnike, ki bodo ročno zagnali napravo za elektriko in napravo za prezračevanje.

6. 3) Posebnosti zaklonišč dopolnilne zaščite

Za zaklonišča dopolnilne zaščite je potrebna le zaščita pred mehanskimi učinki, lahko pa tudi pred toplotnimi, kemijskimi, biološkimi in radiacijskimi (ukrepi proti tem učinkom so neobvezni, prav tako zanje ni obvezna naprava za prisilno zračenje).

6. 4) Tehnični in kontrolni pregled, vzdrževanje zaklonišč in inventura

Tehnični pregled se izvede za vsa novozgrajena zaklonišča osnovne zaščite in obsega:

- pregled konstrukcije,
- pregled opreme, napeljav in naprav,
- pregled opreme za zapiranje odprtín,
- pregled sistema za zračenje,
- pregled elektroenergetske napeljave,
- funkcionalni preizkus delovanja zaklonišča.

Zaklonišča morajo biti redno vzdrževana, da se pravočasno prepreči nastanek škode in okvare na zidovih, opremi in napravah (to je treba redno kontrolirati).

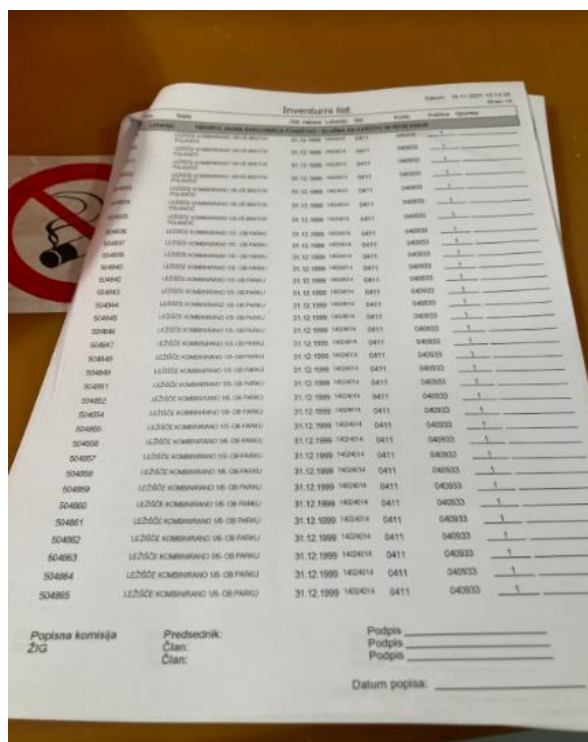
K vzdrževanju zaklonišča spada predvsem redno prezračevanje, ki se ne sme izvajati v toplem in/ali vlažnem vremenu, saj je v zaklonišču stalna temperatura med 10 in 15 °C in bi vlaga v zaklonišču na napravah in stenah kondenzirala. Enkrat na leto sta potrebna inventura in pregled vse instalacije, treba je očistiti opremo, naoljiti vrata in ostale gibljive dele ter preveriti tesnilno gumo. Da se guma ne obrabi, se jo lahko začasno odstrani ali pa se vrata samo priprejo.

Nekaj inventur sem si tudi sam ogledal (v zakloniščih na Trubarjevi in Vrbanski ulici). Sodobne inventure so precej preproste, saj je v zaklonišču vsak element označen s kodo, tako da med inventuro le skenirajo kodo strojev, instrumentov, naprav, pohištva in sredstev za zveze.

Kontrolni preizkus za zaklonišča opravijo na pet let; na podlagi tega se za zaklonišče izda potrdilo o primernosti. Kontrolni preizkus obsega enako kot tehnični pregled. Za redno vzdrževanje in inventuro so odgovorni lastniki zaklonišč, ki v te namene vodijo knjigo vzdrževanja, v katero se vpisujejo podatki o lastniku, upravniku, vzdrževanju, kontrolnih preizkusih, opravljenih inšpekcijah in ukrepih ob ugotovljenih nepravilnostih (Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike, 139. člen).

Slika 16: Knjiga vzdrževanja (Trubarjeva ul.)

Slika 15: Še ne izpolnjen inventurni list (Trubarjeva ul.)

7) Zaklonišča v Mariboru

Na območju Mestne občine Maribor je 212 zaklonišč, med njimi je 11 javnih; od tega je 178 zaklonišč osnovne zaščite in 34 dopolnilne. Javna zaklonišča ima v lasti in jih vzdržuje *Služba za zaščito, reševanje in obrambno načrtovanje MOM*¹¹. Nekatera so trenutno na voljo za najem, druga so že našla stalne najemnike (nekaj sem jih tudi sam obiskal in jih bom predstavil v nadaljevanju). Kot je razložila upraviteljica javnih zaklonišč, Valerija Lešnik, je najem ugodna in praktična rešitev za obe strani, saj najemniki zaklonišče vzdržujejo, redno zračijo, ga zaščitijo, obnovijo in tudi nadzorujejo (s tem se izognejo morebitnemu vandalizmu in brezdomcem, ki bi si v zaklonišču poiskali prenočišče), občina pa dobi simbolično najemnino. Za vzdrževanje zaklonišč imajo namreč na voljo le 15.000€ letno, kar je premalo za primerno vzdrževanje vseh zaklonišč v občini. Zaradi trenutne situacije (vojna v Ukrajini) je letošnja prioriteta pridobivanje potrdil o primernosti za osem javnih zaklonišč. Tudi sam sem si v okviru terenskega dela ogledal 11 zelo različnih mariborskih zaklonišč.

7. 1) Zaklonišče Trubarjeva ulica

Lokacija: Trubarjeva ulica , ob parku

Upravitelj: javno, MOM

Leto gradnje: 1982

Kapaciteta: 200 oseb

Ocena stanja: zelo dobro

Zaklonišče na Trubarjevi ulici, znano tudi kot zaklonišče ob parku, je bilo prvo zaklonišče, ki sem ga obiskal. Hod v zaklonišče stoji na travniku pred ŠD Partizan, na katerem sem se kot otrok igral in ima tudi zato zame prav posebno vrednost. To zaklonišče si lahko vzamemo

kot vzor in ponos Mestne občine Maribor, saj je v zelo dobrem stanju. Leta 2014 so njegovo notranjost popolnoma obnovili. Dostop do zaklonišča je precej težaven, saj vhod zakrivajo velike kovinske lopute v tleh, ki so zelo težke in nerodne za odpiranje. Ga. Lešnik je razložila, da je prav to največja težava pri najemu zaklonišča, saj so lopute pretežke, da bi jih lahko dvignil in odprl en sam človek. Pot do zaklonišča je lepo urejena in razsvetljena, prav tako sta tudi samo zaklonišče in vsa pripadajoča oprema v zelo dobrem stanju. Edina pomanjkljivost, ki sem jo opazil, je bilo zamakanje vode pri zasilnem izhodu, kar je tudi zavedeno v načrtu popravil.

¹¹ Evidenca zaklonišč na podlagi 9. člena Uredbe o gradnji in vzdrževanju zaklonišč, vodijo občine. Evidenca vsebuje: zaporedno številko zaklonišča, vrsto zaklonišča s številom mest, naslov, lastnika, datum opravljenega zadnjega pregleda zaklonišča.

Slika 18: Lopute in vhod v zaklonišče (Trubarjeva ulica)

7. 2) Zaklonišče Vrbanska ulica

Lokacija: Vrbanska ulica

Upravitelj: javno, MOM

Leto gradnje: 1980

Kapaciteta: 200 oseb

Ocena stanja: v procesu preategorizacije

Pred časom je zaklonišče na Vrbanski imela v najemu mestna četrt Koroška vrata, ki je zaklonišče uporabljala kot arhiv. Sedaj je stavba mestne četrti porušena, na prazni parceli pa je še omogočen dostop do zaklonišča skozi loputo v tleh. Ker je zaklonišče opuščeno, tudi nima več delujoče razsvetljave, je pa v njem še mogoče najti številne arhivske fascikle in mape, ki so jih tam pustili

Slika 17: Arhiv v zaklonišču (Vrbanska ulica)

prejšnji najemniki. Ga. Lešnik je opozorila, da se bo zaklonišče, zaradi slabega stanja, prekategoriiziralo¹² v zaklonišče dopolnilne zaščite¹³.

7. 3) Zaklonišče Hlebova ulica

Lokacija: Hlebova ulica, ob OŠ Maks Durjave

Upravitelj: javno, MOM (trenutno v najemu)

Leto gradnje: 1980

Kapaciteta: 200 oseb

Ocena stanja: zelo dobro

Zaklonišče, ki stoji na območju vrta ob osnovni šoli Maks Durjave ima trenutno v najemu glasbena skupina. Najemniki so zaklonišče uredili in delno izolirali, največ težav so imeli z odpravo vlage. Ker stoji vhod v zaklonišče na območju vrta, so ga morali prilagoditi varnostnim standardom.

Napravili so poseben vhod: lopute so odstranili, stopnice pa obdali z zaščitno ograjo in streho, da vanj ne vdira voda.

Slika 19: Vhod v zaklonišče (Hlebova ulica)

¹² Prekategoriizacija pomeni, da se bo kategorija zaklonišča, določena na podlagi zaščitne stopnje spremenila: zaklonišče ne bo več osnovne, temveč dopolnilne zaščite.

¹³ Razdelano v: Dopis MO Maribor št. 843-1/2021-47 (št. DGZR 843-2/2021-44)

7. 4) Zaklonišče Prvomajska 30

Lokacija: Prvomajska 30, pod Šparom Tezno

Upravitelj: javno, MOM (trenutno v najemu)

Leto gradnje: 1985

Kapaciteta: 200 oseb

Ocena stanja: zelo dobro

Ker so bila zaklonišča nekoč tudi tajni objekti, se občasno zgodi, da kakšnega pozabljenega odkrijejo delavci ob gradnji novih stavb ali popravilih cest. Eno takšnih je tudi zaklonišče na Teznem, ki so ga odkrili ob gradnji trgovine Špar. Investitor ob nakupu zemljišča namreč ni vedel, da

se pod površjem skriva zaklonišče. Po dogovorih so sklenili kompromis in zaklonišča niso zasuli, vhod vanj pa je sedaj le nekaj metrov od trgovine. Trenutno ima zaklonišče, ki je v zelo dobrem stanju, v najemu glasbena skupina, ki ima v njem prostor za vaje. Prav odkritje tega zaklonišča je spodbudilo mariborsko občino, da je začela s popisom mestnih zaklonišč.

Slika 20: Glasbena skupina Yu generacija med vajo v zaklonišču (pod Šparom Tezno)

7. 5) Zaklonišče Prešernova 19 – Aškerčeva 6

Lokacija: Prešernova 19–Aškerčeva 6, ob OŠ Bratov Polančičev

Upravitelj: javno, MOM (trenutno v najemu)

Leto gradnje: 1982

Kapaciteta: 200 oseb

Ocena stanja: zelo slabo

Zaklonišče se nahaja v območju osnovne šole Bratov Polančičev, ključne in dostop do njega pa ima tudi hišnik osnovne šole, čeprav šola zaklonišča ne uporablja. Eden od razlogov je tudi precej slabo stanje zaklonišča, saj vanj velikokrat vdre voda. Tako je bilo tudi dan pred najinim

obiskom, ko so v zaklonišču morali posredovati celo gasilci, saj je bilo v njem skoraj pol metra vode. Gre za dolgotrajno težavo, prvič pa so jo na mariborski občini zabeležili leta 2019. Po besedah hišnika naj bi se stanje v zaklonišču še poslabšalo po izgradnji garažne hiše v neposredni bližini šole. Na Mestno občini Maribor v pomladnih mesecih načrtujejo nekaj ukrepov: skušali bodo odkriti izvor vdorov vode in ga odpraviti, podali pa so tudi prijavo zavarovalnici. Če jim bo uspelo težavo odpraviti, nameravajo zaklonišče popraviti in urediti. Dokler ne ugotovijo vzroka za zamakanje, je zaklonišče neuporabno.

Slika 21: Poplavljena tla (OŠ Bratov Polančič)

7. 6) Zaklonišče pod Medicinsko fakulteto Univerze v Mariboru

Lokacija: pod Medicinsko fakulteto, Taborska ulica

Upravitelj: Medicinska fakulteta Univerze v Maribor

Leto gradnje: 2013

Kapaciteta: 254 oseb

Ocena stanja: odlično

Najnovejše zaklonišče v Mariboru je bilo zgrajeno leta 2013, najdemo ga pod sklopom Medicinske fakultete Univerze v Mariboru. Levo in desno od vhoda v zaklonišče poteka dolg tunel, ki povezuje fakulteto z UKC Maribor. Zaklonišče je opremljeno s kvalitetno in sodobno opremo in ima le en bivalni prostor, ki pa

je prostoren in sodoben, zato sem imel v tem zaklonišču popolnoma drugačen, prijetnejši občutek kot v večini starejših zaklonišč. Zasilni izhod je usmerjen proti reki Dravi in vodi vodoravno na obrežje, s čimer je omogočen lažji umik v sili tudi nemobilnim osebam na posteljah in vozičkih. To je tudi edino zaklonišče, ki nima zasilnega izhoda, dostopnega po lestvi.

Slika 23: Zasilni izhod (Medicinska fakulteta)

Slika 22: Načrt zaklonišča (Medicinska fakulteta)

7. 7) Blokovska zaklonišča in zaklonilniki

Lokacija: pod blokom, Gregorčičeva ulica

Leto gradnje: 1983

Kapaciteta: 100 oseb

Ocena stanja: zelo dobro

Lokacija: pod blokom, Kardeljeva ulica

Leto gradnje: 1983

Kapaciteta: 200 oseb

Ocena stanja: zelo dobro

Večina starejših stanovanjskih blokov, grajenih v 70-ih in 80-ih letih prejšnjega stoletja, so imeli *kleti – zaklonilnike*, ki so bili grajeni po predpisih, primernih za zaklon. Kleti so bile grajene tako, da bi naj strop zdržal zrušitev zgradbe, kletni boksi pa so se lahko v 24-ih urah izpraznili, odstraniti je bilo mogoče tudi vmesne stene, s čimer bi pridobili več prostora.

Nekateri bloki iz tistih časov imajo celo svoja lastna zaklonišča, ki se nahajajo v etaži pod kletjo, saj morajo biti zaklonišča po pravilniku najnižja konstrukcija v stavbi.

V sklopu terenskega dela sem obiskal dve zaklonišči pod bloki, obe pa sta bili v odličnem stanju. Manjše, ki so ga pred nekaj leti obnovili, je bilo čisto in urejeno, a še vedno popolnoma prazno. Drugo zaklonišče je bilo nekoliko večje, v njem so bile postavljene precej velike postelje, med katerimi je bilo zelo malo prostora, zato sem v njem imel občutek utesnjenosti. Pripravljene so bile tudi vreče vulkanskega peska, ki se ga v primeru nevarnosti nasuje v prostor za predfilter. Eno izmed sob v zaklonišču stanovalci oddajajo tudi bobnarju.

Slika 24: Vhod v zaklonišče v bloku (Gregorčičeva ulica)

Slika 25: Primer najema zakloniščnega prostora v bloku (blok, Kardeljeva ulica)

7. 8) Zaklonišče v Mlinski ulica

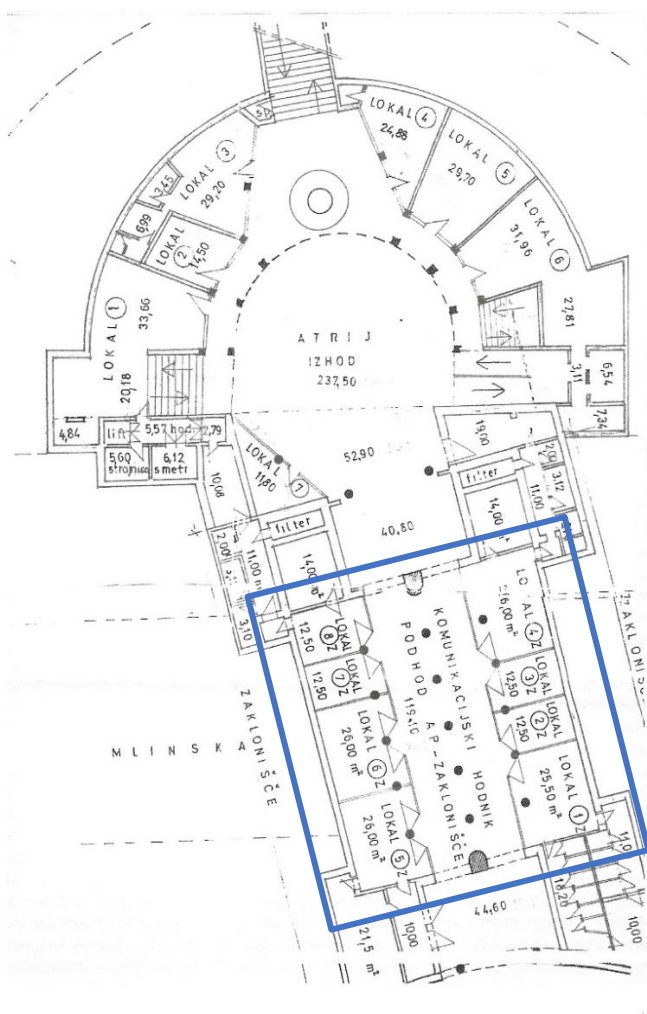
Lokacija: Mlinska ulica, pod Avtobusno postajo

Upravitelj: javno, MOM

Leto gradnje: 1989

Kapaciteta: 300 oseb

Ocena stanja: slabo

Slika 26: Načrt zaklonišča in okolice Mlinska ulica. Z modrim pravokotnikom je označeno zaklonišče

Zaklonišče, ki je Mariborčanom bolj znano kot zaklonišče glavne avtobusne postaje Maribor, so zgradili leta 1989, sočasno z avtobusno postajo, ki je takrat veljala za eno najlepših in najsodobnejših postaj v vsej Evropi. Gre za prav posebno zaklonišče, saj je primarno služilo kot varen podhod pod prometno cesto do avtobusne postaje, obenem pa so ga predelali v poslovni prostor z osmimi trgovskimi lokali in gostilnami. Lokali so imeli tudi pritok sveže, pitne vode, kar za zaklonišče ni običajno. Kot je povedala ga. Lešnik, pa podhod ni nikoli prav zaživel, saj predvsem v nočnem času ni bil prijeten za prečkanje. Prav tako ni omogočal dostopa starejšim prebivalcem in invalidom na vozičkih, pa tudi vgrajene tekoče stopnice nikoli niso delovale. V bližini so zato napravili semaforiziran prehod za pešce, ki je prilagojen tudi za prehod invalidskih vozičkov. Nekaj lokalov so 3 leta po izgradnji zaklonišča zgradili tudi na zunanji strani, na vstopni točki v zaklonišče oz. podhod, a so vse zaradi nerentabilnosti do leta 2005 zaprli ter iz zaklonišča odnesli tudi vso opremo.

Zaklonišče v osnovi sestavlja velik in odprt prostor, ki meri več kot 200 m², v glavnem delu pa je podprt s stebri. Na vsaki strani prehoda sta dva para velikih vhodnih vrat, narejenih po standardih zaklonišč, pa tudi dva para stranskih vrat. Pogled na načrt nam pokaže, da so vrata in prostori središčno simetrični.

Po zaprtju lokalov je zaklonišče začelo propadati, v predprostor so se naselili brezdomci, stene pa so za svoje »umetnine« izkoristili mestni grafitarji. Glavni zakloniščni prostor pred nepovabljenimi obiskovalci sicer ščitijo debela zakloniščna vrata.

Se pa temu edinstvenem mariborskemu zaklonišču, kot kaže, le obetajo boljši časi. Lani je občina v zaklonišču obnovila električno napeljavo in razsvetljavo, januarja letos so na spletni strani objavili *Namero za oddajo zaklonišča za društveno dejavnost*, načrtujejo pa še izvedbo pleskarskih del.

Slika 27: Notranjost zaklonišča (Mlinska ulica)

Slika 28: Glavna vrata v zaklonišče (Mlinska ulica)

7. 9) Zaklonišče pod Piramido

Lokacija: Lešnikova ulica in Ulica Slave Klavore

Upravitelj: javno, MOM (trenutno v najemu)

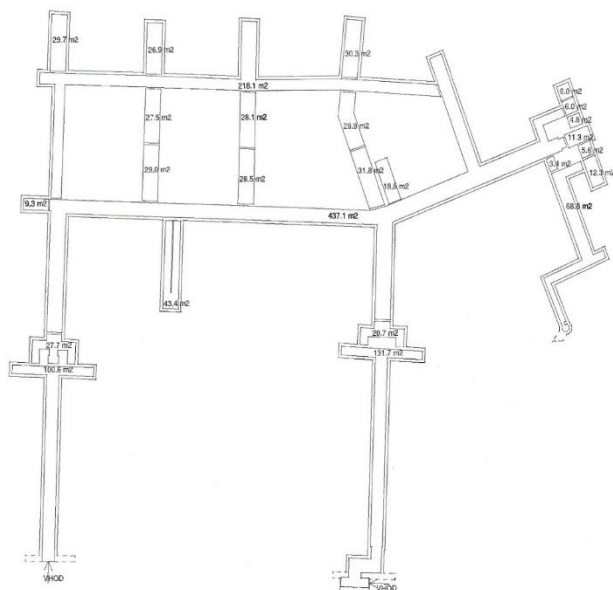
Leto gradnje: med 2. sv. vojno, rekonstrukcija 1977

Ocena stanja: dobro

Eno največjih mestnih zaklonišč se skriva v samem osrčju griča Piramida, nad njim pa je do 27 m zemlje. Zaklonišče so med 2. svetovno vojno zgradili ujetniki, služilo pa je za zaščito pred letalskimi napadi zaveznikov. Ima dva enakovredna vhoda: iz Lešnikove ulice in iz ulice Slave

Klavore, ki se obenem lahko uporabita tudi kot zasilna izhoda. Vhoda sta oblikovana kot četrtina valja, s čimer bi se ublažil morebitni udarni val ob eksploziji, iz istega razloga so zaklonišče tudi umestili pod hrib. Zaklonišče je sestavljeno iz dveh glavnih pozemnih hodnikov, ki ju povezuje več prečnih rovov, ki so namenjeni lažjim in bolj organiziranim premikom ljudi ali shrambam.

Mariborska občina je zaklonišče pred nekaj leti oddala v najem strelskemu društvu, ki je zaklonišče uredilo, izoliralo, napeljalo razsvetljavo ter odpravilo največjo težavo – nabiranje vode. Zaklonišče sedaj uporabljajo za vaje in strelski poligon.

Slika 30: Načrt zaklonišča (pod Piramido). Vir: MOM

Slika 29: Strelec v zaklonišču (Piramida)

7. 10) Cona Tezno

Lokacija: Cona Tezno, nekdanji TAM

Upravitelj: Cona Tezno

Leto gradnje: 1943

Kapaciteta: 2400 ljudi

Ocena stanja: preobraženo v turistične namene

Tuneli, ki se razprostirajo 15 metrov pod površjem današnje Cone Tezno, veljajo za največji podzemni objekt v Sloveniji. Med 2. svetovno vojno je tam delovala tovarna letalskih delov, *Luftfahrtwerke Steiermark*, ki je nemškemu rajhu dobavljala letalske motorje. Leta 1943 so Nemci v strahu pred zavezniškimi bombnimi napadi pod tovarno začeli graditi obsežno mrežo tunelov, v katere so preselili bistven del proizvodnje. Izkopali so 8.512 kvadratnih metrov podzemnih hodnikov, v katere so namestili stroje, prostore za delavce in vso potrebno napeljavo za nemoteno delo tovarne. V rove se je lahko v primeru zračnega napada zateklo približno 2.400 ljudi.

Maja Vintar, ki je skrbnica projektov v PPC Tezno, je bila prva, ki se je pred leti lotila ponovne oživitve skrivnostnih rogov. Povedala je, da so gradnjo načrtovali in vodili nemški strokovnjaki, gradili pa so jih večinoma vojni ujetniki, med katerimi je bilo tudi veliko Mariborčanov. Rovi so bili trdno obzidani s polaroidno opeko, narejena je bila hidroizolacija, nazadnje pa so jih še ometali z apnom. V tunelih so imeli tudi 3 podzemne vodnjake s čisto, pitno podtalnico, ki so še danes ohranjeni. Po nekaterih podatkih naj bi se pod tovarno skrivalo kar 14 km rogov, ki pa jih do konca vojne niso uspeli dokončati. (Cona Tezno, b. d.)

Slika 32: Čiščenje rogov (rovi Tezno) vir: <https://rovi-tezno.si/#galerij>

Slika 31: Potrdilo o delu (rovi Tezno)

Podzemlje je dolga leta samevalo, na vhode so pozabili. Leta 2017 pa je Maja Vintar s pomočjo sodelavcev rove raziskala in znova odprla za javnost. V dobro uro in pol trajajočem ogledu vodniki obiskovalce popeljejo skozi zgodbo podzemne vojne proizvodnje. Obiskovalci podoživijo zavezniški letalski napad, si ogledajo fotografsko razstavo, se sprehodijo po vlažnih podzemnih hodnikih, prisluhnejo pripovedi delavca v rovih v času vojne in si ogledajo predstavitev o nastanku, vzponu, razcvetu in propadu starega Tama ter film o današnji Coni Tezno. Ogledajo si lahko tudi nekaj predmetov, ki so jih našli v rovih, občasno pa kakšne zanimive informacije in dokumente upravljalcem rogov prinesejo tudi obiskovalci sami.

8) Primer dobre prakse: srednješolska soba pobega

Med raziskovanjem mariborskih zaklonišč sem spoznal kar nekaj zanimivih primerov uporabe zaklonišč v druge namene. Poleg prostorov za vaje glasbenih skupin ter turistične in športne namene, sem odličen primer preureditve starega zaklonišča odkril kar na eni od slovenskih srednjih šol – na celjski Gimnaziji Lava. Moji sovrstniki so se pod vodstvom mentorice že nekajkrat lotili preureditve šolskega zaklonišča v prostor, ki je namenjen dijakom. Tako so ga uporabili že za snemalni studio za šolske *podcaste*, fotografski studio in prostor za vaje šolskega benda, zadnja leta pa se je preoblekel v *escape room* (slov. soba pobega).

Najprej so ga spremenili v Atelje Franca Jožefa, v začetku letošnjega šolskega leta pa je 13 dijakov in njihova mentorica oblikovalo že drugo verzijo sobe pobega – Rudnik. Zgodba se navezuje na velenjski rudnik premoga, idejo, pobeg in pripomočke pa so razvijali in oblikovali kar dve leti. Dijaki v sobi pobega delujejo kot vodiči in nadzorniki, ki preko kamer spremljajo in vodijo obiskovalce, sobo pa po obiskih tudi pregledajo, pospravijo in pripravijo na novo igro. Mentorica, prof. Lucijana Kračun Berc je razložila, da so po odprtju imeli veliko obiskovalcev iz vse Slovenije, kasneje pa je obisk, tudi zaradi epidemioloških ukrepov, nekoliko upadel.

Slika 34: Soba pobega v Šolskem centru Celje

Slika 35.: Soba pobega v Šolskem centru Celje

Slika 33: Soba pobega v Šolskem centru Celje

9) Anketa o poznavanju zaklonišč v Mariboru

Med pripravljanjem raziskovalne naloge me je presenetilo, kako slabo ljudje poznajo zaklonišča. Da bi to trditev preveril, sem sestavil anketo (v prilogi), ki jo je rešilo 107 anketirancev. Razdelil sem jih v dve starostni skupini:

Starostna skupina 16 –18 let: 40 anketirancev

Starostna skupina 35 let in več: 67 anketirancev

Prvo starostno skupino sem izbral, ker predstavlja mojo generacijo, trenutne srednješolce, dijake. Drugo starostno skupino pa sem izbral, ker gre za ljudi, ki so rojeni v Jugoslaviji in sem predvideval, da zagotovo bolje poznajo zaklonišča.

1. vprašanje: Ste že kdaj bili v zaklonišču?

Od 107 anketiranih jih je 53 že obiskalo zaklonišče, od teh 12 dijakov.

Tabela 2: Število anketiranih, ki so v zakloniščih že bili ali še ne

2. vprašanje: Poznate kakšno zaklonišče v Mariboru? Kje? (možnih je bilo več odgovorov)

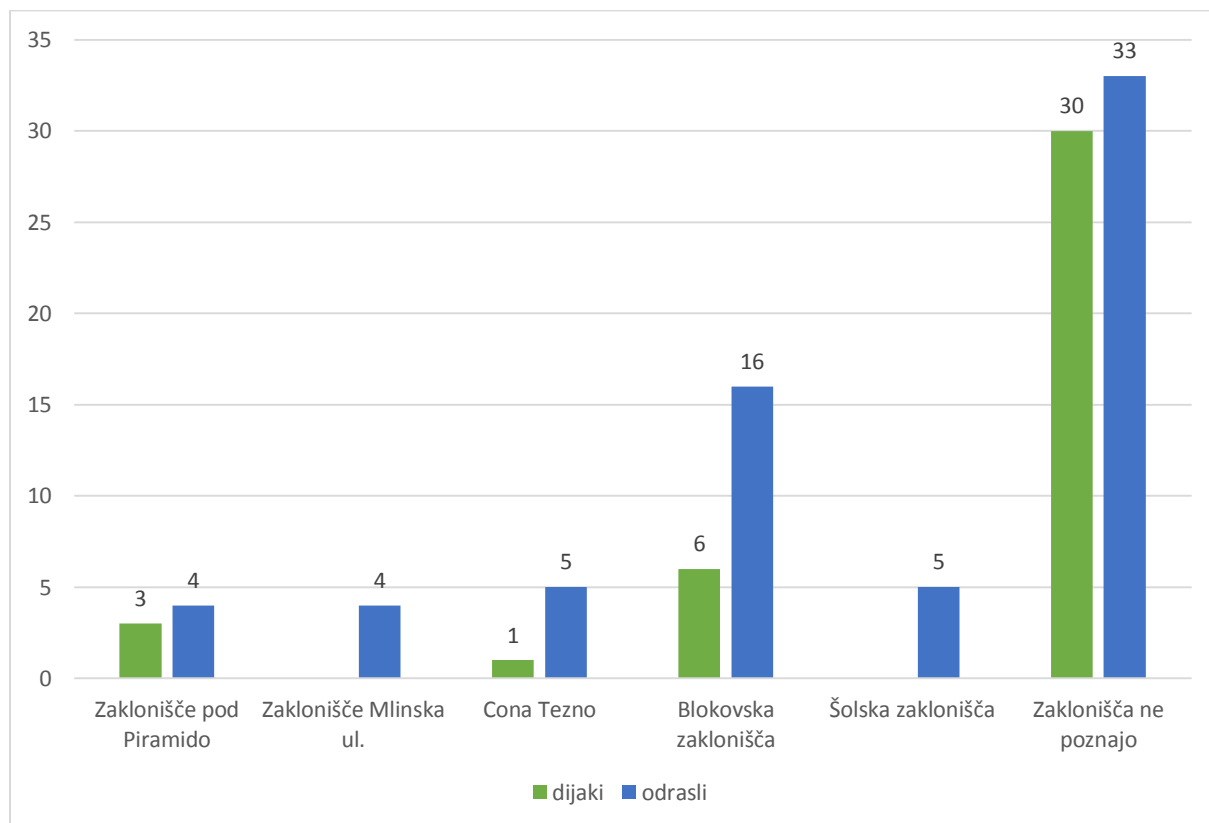
Starejši poznajo predvsem zaklonišča pod stanovanjskimi bloki (16 anketirancev), 5 jih pozna kakšno šolsko zaklonišče, 4 poznajo zaklonišče v Mlinski ulici, 4 zaklonišče pod Piramido, 5 jih pozna Cono Tezno.

Ostali anketiranci so obiskali druga zaklonišča (npr. zaklonišče Slovenskega narodnega gledališča Maribor, zaklonišče Univerzitetne knjižnice Maribor) ali pa se lokacije ne spomnijo več.

Med anketiranimi dijaki, jih kar 30 zaklonišč sploh ne pozna. 6-krat so omenjena različna blokovska zaklonišča, 3 poznajo zaklonišče pod Piramido, le 1 Cono Tezno, 3 pa poznajo zaklonišča v svojem kraju, izven Maribora.

Pri obeh starostnih skupinah, predvsem pri mlajših, so anketiranci velikokrat napisali, da sploh ne vedo, kaj zaklonišče je, ali pa niso prepričani, da je objekt, ki ga imajo v mislih, sploh zaklonišče.

Tabela 3: Poznavanje zaklonišč v Mariboru

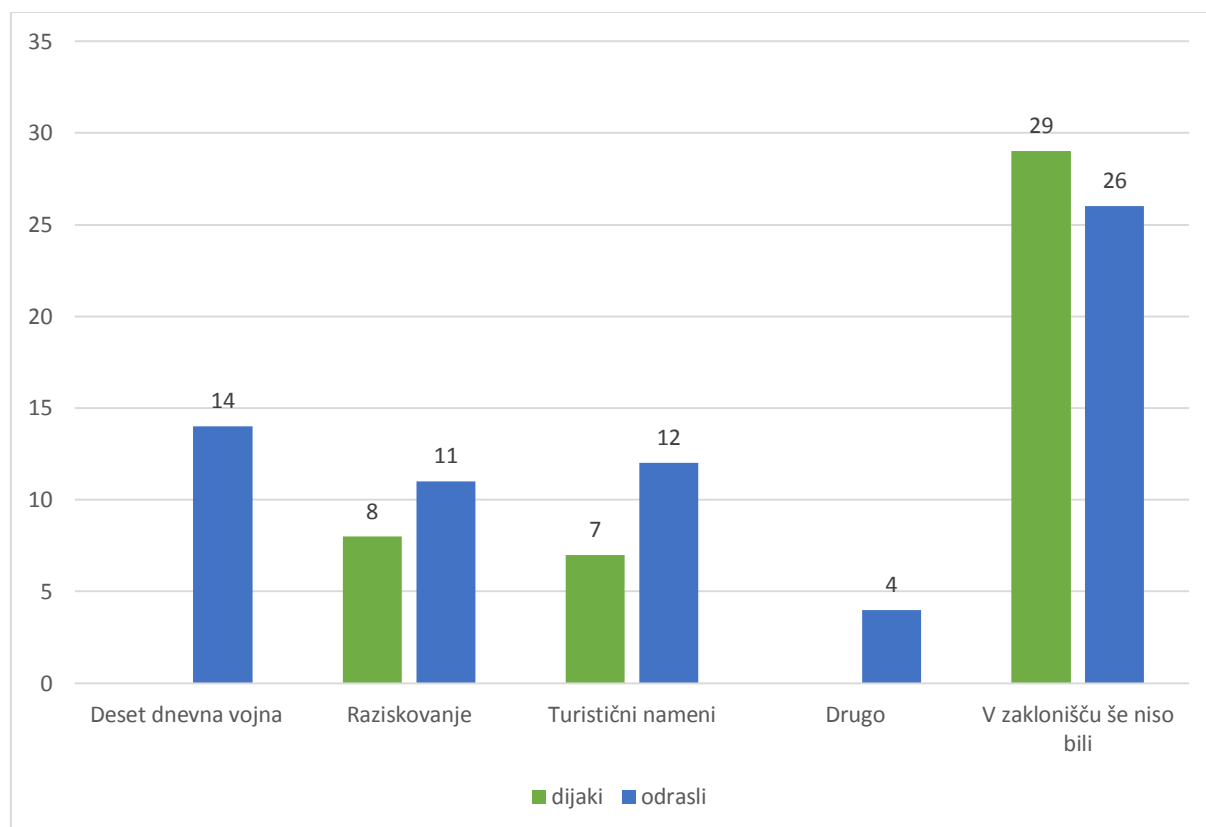

3. vprašanje: Če ste v zaklonišču že bili, zakaj oz. ob kakšni priložnosti ste ga obiskali?

Ugotovil sem, da je bilo 14 odraslih anketirancev v zaklonišču med desetdnevno osamosvojitveno vojno. 12 anketirancev je obiskalo zaklonišče, ki deluje kot turistični objekt, 11 jih je samostojno raziskovalo, 2 sta zaklonišče obiskala zaradi glasbenih vaj.

Mlajši anketiranci so zaklonišča obiskovali le zaradi raziskovanja (8) ali turističnega obiska (7).

Tabela 4: Namen obiska zaklonišč

4. vprašanje: Kako bi zaklonišča uporabljali v mirnih časih? Zapišite ideje.

Ob tem vprašanju je velik delež anketiranih izrazil zaskrbljenost, da zaklonišča zaradi drugih namembnosti ne bi bila primerna za zaklanjanje. Največ, kar 30 anketirancev meni, da bi se lahko zaklonišča odprla za brezdomce. V tem primeru bi jih seveda bilo potrebno nadzorovati in voditi, kar bi bilo bolje, kot da brezdomci v zaklonišča vlamljajo in jih posledično tudi uničijo (kot na primer v zaklonišču v Mlinski ulici). 23 anketirancev je mnenja, da bi lahko zaklonišča uporabljali kot shrambe oz. skladišča, 19 pa bi jih spremenilo v turistične objekte. Med preostalimi odgovori se mi je zdel zanimiv predlog, da bi bili prostori zaklonišč uporabni za

umetniške *performanse* ali kot razstavišča, morda tudi za razstave o samih zakloniščih. 6 anketirancev omenja idejo, da bi se prostori v zakloniščih namenili druženju najstnikov ali odraslih, 4 pa so še posebej izpostavili možnost zabav¹⁴. Nekatere zamisli za uporabo zaklonišč v mirnem obdobju so v preteklosti že skušali uresničiti (npr. mladinske sobe, gojenje gob), vendar so se v praksi pokazale določene pomanjkljivosti in težave. A menim, da bi jih z nekaj truda in strokovno pomočjo poznavalcev zaklonišč v določeni meri lahko uresničili.

¹⁴ Zabave v zakloniščih bi morale biti nadzorovane in organizirane, saj lahko v primeru nepoznavanja lastnosti prezračevanja zaklonišč, pride do pomanjkanja kisika in celo zadušitev.

10) Družbena odgovornost

Prejšnje stoletje je prineslo velik napredek medicine in znanosti, žal pa tudi hiter razvoj na področju orožja in bojevanja. Vojaki, pa tudi prebivalci, predvsem urbanih območij, so zato morali poiskati nove načine zaščite. Tako so se razvila zaklonišča, ki so ščitila pred (dejanskimi in grozečimi) jedrskimi in bombnimi napadi, pa tudi hujšimi naravnimi nesrečami. Številne starejše in srednje generacije Slovencev so vsaj enkrat v življenju zavetje poiskale v zakloniščih, mlajši pa teh edinstvenih objektov, namenjenih zaščiti in skrivanju, večinoma sploh ne poznamo, saj imamo srečo, da odraščamo v relativno mirnih časih. Žal je prav ob zaključevanju moje naloge v Ukrajini izbruhnila vojna, medije pa so preplavili posnetki ljudi, ki se v bombardiranih, razdejanih mestih skrivajo v prenatrpanih zakloniščih. Med njimi je veliko otrok, v zakloniščih se je že rodilo tudi nekaj novorojenčkov. Želim si, da nobena generacija otrok ne bi nikdar spoznala zaklonišč v takšnem pomenu. Z mojo nalogo sem namreč želel spodbuditi mlajše generacije, da zaklonišča spremenijo v prostore, v katerih bodo lahko v miru in slogi ustvarjali, raziskovali, razstavljali ali debatirali. Obenem pa sem hotel ljudi spomniti nanje, saj nas kot priče bližnje preteklosti s svojo bogato, pestro in edinstveno zgodovino opominjajo na nesmiselne spore, nemire in vojne, ki so zaznamovale življenja, pa tudi družbeni, politični in gospodarski razvoj 20. stoletja.

11) Sklepi in zaključek

Preden sem se poglobil v raziskovanje mariborskih zaklonišč, sem postavil tri hipoteze: o stanju zaklonišč, njihovem namenu oz. uporabi in pa pravilih, ki jih je treba v primeru nesreč ali napadov upoštevati. Med obiskovanjem teh nenavadnih objektov, prebiranjem zakonov, strokovne literature in dokumentacije ter pogovori z zanimivimi sogovorniki, ki so tako ali drugače povezani z zaklonišči, sem ugotovil, da so se vse tri hipoteze v precejšnjem deležu potrdile, seveda z manjšimi odstopanji.

Ugotovil sem, da je stanje mestnih zaklonišč trenutno precej različno. Številna so v zelo slabem stanju in jih čaka dekatégorizacija (npr. zaklonišče na Vrbanski ulici), druga, predvsem novejša (npr. Zaklonišče pod Medicinsko fakulteto), pa so v odličnem stanju, prav tako so dobro vzdrževana tudi tista, ki jih občina oddaja v najem. Prav slednja potrjujejo tudi mojo drugo hipotezo o uspešnem koriščenju zaklonišč v mirnodobne namene. Ugotovil sem, da so kar v štirih od enajstih javnih zaklonišč najemniki, ki v njih ustvarjajo glasbo, v enem pa celo deluje strelsko društvo. Na Mestni občini Maribor pravijo, da je zanimanje za najem zaklonišč veliko, zato v prihodnosti načrtujejo obnovo (in posledično oddajo v najem) še nekaterih. Prav pri vseh pa je treba v primeru nesreč ali napada upoštevati pravila in pravilnike o zaklanjanju (hipoteza št. 3), med katerimi je najpomembnejše, da morajo biti vsa zaklonišča, v katerih se v mirnih časih izvaja druga namembnost, pripravljena za zaklanjanje in sprejem ljudi v roku 24 ur od začetka veljavnosti odloka. Prav tako morajo vsi uporabniki zaklonišč upoštevati zakloniščni red, ki določa dolžnosti in omejitve, ki uporabnikom zagotavljajo nemoteno bivanje v zaklonišču. Presenetilo me je, da je po zakonu zaklonišča (t. i. depoje) še vedno treba graditi v določenih objektih, kot so muzeji, galerije in knjižnice, a ne za zaščito ljudi, pač pa dragocenih knjig, filmov, slik ipd.

Med raziskovanjem sem tudi bolje spoznal, kdaj in kako so v minulem stoletju zaklonišča uporabljali in kako so se ljudje počutili v njih. Vesel sem, da jih v zadnjih tridesetih letih ni bilo potrebno nikoli več uporabiti za njihov osnovni namen, temveč da so v njih zaživele nove in sveže poslovne ideje, umetnost, glasba in celo dijaški escape room.

Spoznal sem, da imajo mariborska zaklonišča dejansko velik potencial. Sam bi katero od njih preuredil v interaktivni muzej, v katerem bi tudi mlajše generacije lahko videle, kakšna so bila zaklonišča v času, ko so jih najbolj intenzivno gradili, torej v 70-ih in 80-ih letih prejšnjega stoletja. V Parku vojaške zgodovine v Pivki si lahko ogledamo primer takšne postavitve in opreme v zaklonišču.

Slika 36: Zaščitna oprema v zaklonišču, Park vojaške zgodovine v Pivki (vir: Jakob Žebeljan)

Slika 37: Primer postavitve zakloniščnih mest, Park vojaške zgodovine v Pivki (vir: Jakob Žebeljan)

Glede na trenutne razmere v svetu se mi zdi zanimiva tudi oživitev podobnih aktivnosti, kot so nekoč bile akcije »NNNP - Nič nas ne sme presenetiti«. V Jugoslaviji so po vrtcih, šolah, delovnih organizacijah, naseljih in krajevnih skupnostih namreč preverjali usposobljenost državljanov za ravnanje v primeru naravnih nesreč, vojn, jedrskih, bioloških in kemičnih napadov. Tako bi ljudi izobrazili o lokacijah zaklonišč, zalogah, ki jih morajo vzeti s sabo in pravilnem obnašanju v teh objektih, obenem pa bi jih pripravili tudi na psihološki pritisk, ki bi ga ob morebitni nevarnosti ali nesreči občutili ob bivanju v zaklonišču. Kako pomembna so bila zaklonišča skozi razburkano slovensko zgodovino odlično prikazuje tudi istoimenski dokumentarni film scenarista in režiserja Amirja Muratoviča, ki je bil novembra lani predvajan na TV SLO.

Da ljudi zaklonišča še vedno zelo zanimajo, dokazuje tudi letošnji Festival sprehodov, ki je v Mariboru potekal med 25. marcem in 2. aprilom v organizaciji Rajzefibra. Letos so namreč bila prvič del festivala tudi mariborska zaklonišča, Hinko Samec pa je obiskovalce popeljal v zaklonišče pod Piramido in jim iz prve roke razložil zgodbo in namen mestnih zaklonišč. Vodja festivala Vid Kmetič je povedal, da je bilo zanimanje obiskovalcev za udeležbo tako veliko, da bodo sprehod z g. Samcem po zaklonišču pod Piramido vključili v redni program oz. ponudbo sprehodov. Tako bodo lahko obiskovalci odkrivali ta del mariborskega podzemlja vse leto.

Slika 38: Festival sprehodov v zaklonišču pod Piramido (vir: Klara Šulek)

12) Dodatek: Anketa

a) Ste že kdaj bili v zaklonišču?

Da

Ne

b) Poznate kakšno zaklonišče v Mariboru? Kje?

c) Če ste v zaklonišču že bili, zakaj oz. ob kakšni priložnosti ste ga obiskali?

Raziskovanje

Turistični nameni

Zaklon v času osamosvojitve

Drugo

d) Kako bi zaklonišča uporabljali v mirnih časih? Zapišite ideje.

13) Viri in literatura

Pravilnik o tehničnih normativih za zaklonišča in zaklonilnike. (1998). Uradni list RS, št. 17/98, 26/98 – popr., 25/00, 38/01 in 66/06.

<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV2375>

Cona Tezno. (b. d.). *Spustite se v industrijsko preteklost Maribora*. <https://rovi-tezno.si>

Muratovič, A. (2021) *Nič nas ne sme presenetiti* [Dokumentarni film] RTV Slovenija.

<https://365.rtvlo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-kulturno-umetniški-program/174805020>

Uprava RS za zaščito in reševanje. (b.d.). *Splošni alarmni znaki*:

<http://www.sos112.si/slo/page.php?src=pe21.htm>

Uprava RS za zaščito in reševanje. (2022). *Seznam zaklonišč*:

<https://s3.amazonaws.com/s3.documentcloud.org/documents/1657670/seznam-zaklonisc.pdf>

Sivka, D. (2015). *Varnostna namembnost zaklonišč v Sloveniji po hladni vojni* [Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede]. Dk.fdv.uni-lj.si.

http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_sivka-dan.pdf

Uprava RS za zaščito in reševanje. (b. d.). *Zaklonišča*.

<http://www.sos112.si/slo/page.php?src=szr5.htm>

Uredba o graditvi in vzdrževanju zaklonišč. 1996. Uradni list RS, št. 57/96 in 54/15.

<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED995>

Uredništvo, *Dnevna: Jedrski udar bi lahko preživela le tretjina Mariborčanov*, Maribor24.si:

<https://maribor24.si/slovenija/jedrski-udar-bi-lahko-prezivila-le-tretjina-mariborcanov>

Zaklanjanje, Razdelava zaščitnega ukrepa za pomoč pri načrtovanju in izvajanju ukrepa.

(september 2019). PRILOGA dopisa št. 840-2/2019-1-DGZR.

Zaklonišče. (2014). V: Slovar slovenskega knjižnega jezika (2. dopolnjena in deloma prenovljena izd.).

<https://fran.si/iskanje?All=zakloni%C5%A1%C4%8De&IsAdvanced=True>

Zaklòn. (2014). V: Slovar slovenskega knjižnega jezika (2. dopolnjena in deloma prenovljena izd.). <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=zaklon>